

active approach in the professional teacher training was proved, the future teacher methodological requirements were analyzed; the structural components of the methodological students training (goal, set of principles, methods, forms, tools and conditions of its operation on the theoretical basis) were determined, the methodological approaches (holistic, systematic, environmental, activity and facilitative), on which future teachers' methodical preparation system relies on were pointed.

Key words: *Methodical preparation, methodical competence, methodical activity, extra-curricular activities, methodical directions, professional educational environment, teacher-facilitator.*

Упатова Ірина Петрівна – канд. пед. наук, доцент, професор кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: handiy63@gmail.com

Upatova Irina Petrovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Natural Sciences of Communal Institution «Humanitarian and Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: handiy63@gmail.com

УДК 373.091(430)

ВИХОВАННЯ ПРАЦЕЛЮБСТВА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНЦЕПЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

І. Є. Федь, І. Ю. Фасольняк

У статті здійснено історико-педагогічний екскурс проблеми виховання працелюбства у дітей молодшого шкільного віку в концепціях зарубіжних вчених, виявлено основні закономірності і тенденції її розвитку. Зазначено основні передумови виникнення проблеми виховання працелюбства у дітей в спадщині зарубіжних вчених, виявлено вплив шкіл з ручною працею на подальший розвиток цієї проблеми.

Ключові слова: *виховання; зарубіжні вчені; праця; працелюбство; трудове виховання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Однією з

найважливіших і найактуальніших проблем держави і суспільства є об'єктивна потреба у вихованні творчої, активної, працелюбної особистості, бо саме працелюбство слугує дієвим засобом не тільки життєзабезпечення людини, але і її духовної самореалізації; цивілізованого господаря, підготовленого до життєдіяльності в умовах ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Ґрунтовний аналіз історико-педагогічної літератури з означеної проблеми показав, що теоретичному і практичному вирішенню проблеми виховання працелюбства у дітей молодшого шкільного віку в зарубіжній педагогіці присвячено чисельні праці відомих педагогів і науковців (С. Ананьїн, І. Песталоцці, Т. Кампанелла, Г. Кершенштейнер, Я. Коменский, Т. Мор та багато ін.).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Осмислення працелюбства як наукової проблеми недостатньо досліджене в історії педагогіки саме в аспекті виховання молодших школярів.

Мета статті полягає у здійсненні історико-педагогічного екскурсу проблеми виховання працелюбства в дітей молодшого шкільного віку у зарубіжних вчених та виявленні основних закономірностей її розвитку.

Завдання статті: дослідити використання ручної праці як засобу формування працелюбства в історії педагогічної думки др. пол. XIX – поч. XX ст.; визначити у вихованні працелюбства, з точки зору історико-педагогічної спадщини, домінантні актуальні в наш час пріоритети, які виводять його як базову якість особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У кожному суспільстві на різних етапах його розвитку здійснювалася відповідна підготовка наступних поколінь до участі в суспільній праці, здійснювалася цілеспрямована робота з формування у них працелюбства. Не стояли осторонь цих питань і загальноосвітні заклади, які мали свою специфіку у визначенні обсягу, глибини та змісту цієї підготовки.

Починаючи від стародавніх часів, і аж до наших днів, проблема формування працелюбства зумовлювалася, перш за все, соціально-економічними умовами, розвитком науки, техніки, а також рівнем розвитку педагогічної теорії.

Зазначимо, що проблеми формування працелюбства в підростаючого покоління так чи інакше торкалися у своїх працях

філософи, психологи, педагоги, визначаючи її значення для загального розвитку дітей і молоді. Однак підходи до вирішення цієї проблеми були різні.

У різні історичні часи процес формування працелюбства в підростаючого покоління здійснювався по-різному. У стародавню добу, коли діти виховувалися більш природно, цей процес полягав у тому, щоб привчити їх користуватися своїми силами, брати участь у спільній праці колективу, спираючись на життєвий досвід.

У міру того, як суспільство відходило від первісної форми життя, як виникали форми державні, що закріплювали класовий характер суспільства, виховання так само набувало класового характеру. Діти закріпачених незможних класів мусили привчатися до терпіння, послуху, покори та впертої праці. Праця була долею рабів і нижчих класів. Зрозуміло, що і виховання дітей вищих класів відповідало потребам тих класів. Тільки вони могли організувати таке виховання, і ясно, що тут не було мови про якесь сполучення виховання з фізичною працею, чужою тим класам [1]. Але прогресивні педагоги, громадські діячі, письменники обґрунтовували ідеї формування працелюбства, що є не тільки джерелом існування людини, але й головною умовою формування особистості. Такі думки виникали вже в добу Відродження. Уперше Ф. Рабле у своїй славнозвісній сатирі, торкаючись виховання героя, звертав увагу на те, що треба сполучати наукову освіту з професійною. «Навчання, – говорив він, – повинно вести до практичної діяльності, вчитися треба для життя». Питання про розвиток працелюбства в дітей на благо суспільства у своїх творах порушували також Т. Мор та Т. Кампанелла. Так, Т. Мор у своїй книзі «Утопія» проголосив соціалістичний ідеал суспільства без експлуататорів, де існує громадська організація виробництва, у якому всі його члени зайняті працею. В «Утопії» як хлопці, так і дівчата готуються до майбутньої трудової діяльності: діти займаються землеробством, розвиваючи тим самим таку якість як працелюбство, свої фізичні сили, і оволодівають яким-небудь ремеслом у майстернях [5]. Італійський філософ Т. Кампанелла у своєму творі «Місто Сонця» накреслив картину майбутнього суспільства, у якому значне місце надається вихованню дітей. Діти вчать і одночасно знайомляться з працею дорослих, з різноманітними ремеслами, потім у процесі навчання залучаються до різноманітних видів праці [2].

За добу торгівельного капіталізму проблема формування працелюбства в підростаючого покоління постала в новому вимірі. Ще

більш докладніше й виразніше виклав цю проблему Я. Коменський. Він розробив систему практичної освіти, у якій значне місце відведено праці. У своїй роботі «Велика дидактика» він виклав ідеї організації народної школи, думки про цілі та принципи навчання та виховання. На його думку, завдання виховання полягає в умінні працювати руками. У матеріальній школі діти ліплять із глини, будують із дерева й каменю хати. У народній школі вони, за допомогою камінців, вправляються рахувати, самі безпосередньо міряють просторинь. У зв'язку з цим Я. Коменський підкреслював важливу особливість дитячої природи. «Діти, – писав він, – завжди що-небудь роблять і охоче роблять, а тому їх треба привчати до творчої, ручної праці» [4]. У «Великій дидактиці» він зазначав, що діти повинні «вивчити ремесло взагалі для того, щоб орієнтуватися в сучасному їм виробництві і обрати собі працю, яка б відповідала їхньому покликанню, здібностям, інтересам. У цьому важливе значення набуває ручна праця у школі» [4, с. 340].

Зокрема, він вимагав, щоб учні елементарних шкіл навчилися «від ремісників загалом найголовнішого з кожного виробництва, хоча б для того, щоб вони не залишилися без відомостей про те, що трапляється в житті, а також для того, щоб згодом могли легше виявитися природні нахили і покликання кожного» [4, с. 347].

В англійського послідовника Я. Коменського – В. Петті (1647) ми вперше зустрічаємо й саму назву – трудова школа. В. Петті доводив, що треба поруч звичайної в ті часи гуманітарної гімназії, закласти ще механічну гімназію й окремі трудові школи, де дітей учили б не тільки читати й писати, а й того, що служило б безпосередньо життю і будівництву засобів до життя. Ідея створення таких шкіл знайшла подальший розвиток. Так, англієць Самуїл Гартліб (1651) домагався заснування сільськогосподарських шкіл; Джон Беллерс склав проект школи ремісної і сільськогосподарської для широких народних мас. Незважаючи на аристократичний ідеал виховання Дж. Локка, він доводив доцільність навчання ремісничій праці, яка розвиває руку, сприяє зміцненню фізичного здоров'я вихованця. Дж. Локк, проголосивши у своїй праці «Думки про виховання» слова «здоровий дух у здоровому тілі», на перше місце у вихованні поставив фізичний розвиток джентльмена. І ручна праця виступала як необхідна умова цього розвитку. По-перше, праця на свіжому повітрі корисна для здоров'я, по-друге, знання ремесел може знадобитися діловій людині як підприємцю. Тому Дж. Локк радив вправляти дітей у теслярському, столярному, різьбярному ремеслах, садівництві та

сільськогосподарській праці. Тобто проблема формування працелюбства в дітей, на думку Дж. Локка, виступала необхідною умовою розвитку особистості [8, с. 190].

Представники XVIII – початку XIX ст. Ж. Руссо та Й. Песталоцці, поруч із вимогою використовувати навчальну працю як освітній і виховний засіб, ставили вимогу й широкої та всебічної освіти для всіх. Так, французький педагог Ж.-Ж. Руссо з глибокою повагою ставився до праці й працелюбних людей. У своєму романі «Еміль, або про виховання» він зазначав: «Еміль повинен мислити, як філософ, і працювати, як робітник». «Праця – є неминучим обов'язком суспільної людини», – писав він [9]. Ж.-Ж. Руссо говорив про формування працелюбства у підростаючого покоління як про необхідну умову виховання вільної людини. Зокрема, педагог проповідував «виховання в природі», залучення дітей до сільськогосподарських робіт і різноманітних ремесел, вбачаючи в цьому засіб формування працелюбства та забезпечення матеріальної незалежності людини. Найбільш цінним у виховному відношенні Ж.-Ж. Руссо вважав столярне ремесло, котре приносить користь багатьом людям, сприяє фізичному розвитку, не отупляє розум дитини, формує працелюбство і розвиває її творчі здібності [9, с. 125].

Швейцарський педагог-демократ, теоретик народної школи Й. Песталоцці перший, хто хотів зробити просту працю виховним засобом і, яка повинна вести до справжньої освіти, бути чудовим засобом формування працелюбства і гармонійного дозрівання розуму й серця. Справжню людину, – каже Й. Песталоцці, – творить те, що вона працює, а не те, що вона бачить чи чує. Навчання повинно сполучатися з життям, з працею, виходити з праці, оживлятися й одухотворятися інтересами праці [7]. Водночас Й. Песталоцці зауважував, що та або інша робота сама по собі не робить людину ні моральною, ні аморальною. Свій позитивний вплив праця може здійснювати лише тоді, коли чітко сформулювати її виховні завдання.

Отже, дитяча праця, робить висновок Й. Песталоцці, може мати відповідний педагогічний ефект, якщо вона правильно організована, вміло і послідовно використовується у виховних цілях. Виховання працею і для праці, – зазначав Й. Песталоцці, – є єдиний надійний фундамент людської освіти.

Великий теоретик педагогіки Й. Гербарт також усвідомлював велике виховне значення ручної праці. Він неодноразово зазначав, що «фізична праця набагато корисніша гімнастичних вправ. Міські школи

повинні бути трудовими школами, і для цього не треба перетворювати їх у ремісничі» [11].

Підкреслимо, що особливо наполегливо відстоював думку про необхідність формування працелюбства в підростаючого покоління Р. Оуен. Він пропонував починати трудове виховання дітей ще в дошкільному віці, коли вони отримують навички домашньої праці в процесі ігрової діяльності. В організованих Р. Оуеном школах діти з самого раннього дитинства залучалися до колективної праці в домашньому господарстві [6, с. 57].

Як відомо, починаючи з 50-х років XIX ст., у всіх високорозвинутих капіталістичних країнах – Англії, Німеччині, Скандинавських країнах, Швейцарії, а пізніше в США – почався широкий рух за реформу школи, що проводився під гаслом побудови трудової школи, введення до навчальних планів початкових закладів нового предмету – ручної праці як основного засобу виховання працелюбності в підростаючого покоління.

У 50-х роках у Фінляндії вперше заведено в школах обов'язкове навчання ручної праці, як навчального предмета. Його введення у школі пов'язано з ім'ям відомого педагога У. Цигнеуса. Так, У. Цигнеус, інспектор фінляндських народних шкіл у 1866 році додав до навчального плану народних шкіл обов'язкове вивчення окремого предмету – ручної праці – з метою формування працелюбства в дітей. Ручна праця, на його думку, є важливий засіб фізичного й психічного розвитку, формування емоційної і чуттєвої сфери, вправлення руки, підготовки до практичної діяльності [10].

Ідеологом у руслі підходів до формування працелюбства на заняттях ручної праці був німецький педагог Г. Кершенштейнер. Він і його прибічники розглядали працю як принцип навчання. Головну мету її вбачали у виробленні в дітей таких якостей характеру, які потрібні робітнику-найманцю, – чесності, працелюбства, сумлінності тощо. Ці риси вважалися необхідною умовою підготовки до будь-якої професійної діяльності [3].

Г. Кершенштейнер обґрунтував теорію трудової школи, у якій дітей вчать шляхом практичного досвіду. Це цілком відповідає природі дитини, сутність якої полягає в тому, щоб працювати, творити, рухатися, пробувати, пізнавати, переживати, для того, щоб вивчати довкілля. Діти завжди готові працювати в майстернях, на кухні, у саду і полі, у конюшні та в рибальському човні. Це, у свою чергу, стимулює їх до отримання знань з книг та інших джерел.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, зарубіжні педагоги другої половини XIX – початку XX століття висунули низку ідей стосовно використання ручної праці як засобу формування працелюбства.

Характеризуючи працелюбство як «моральний стимул для досягнення людиною особистого успіху й матеріального добробуту» (Т. Мор, Т. Кампанелла), «необхідну умову всебічного розвитку особистості та її вільного виховання» (Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо), «засіб гармонійного дозрівання розуму і серця» (Й. Песталоцці), «основу духовної і моральної освіти» (Й. Гербарг, Г. Барт), «обов'язковий чинник підготовки дитини до майбутньої професійної діяльності» (Г. Кершенштейнер), вони розглядали його як базову якість особистості, своєрідну підсумкову властивість, яка знаходить вияв у розумінні важливості й суспільної цінності праці, звичці до трудових зусиль, старанності, дбайливості, сумлінності, відповідальності, самостійності трудових дій без примусу тощо.

Література

1. Ананьїн С.А. Трудове виховання. Його минуле й сучасне / С.А. Ананьїн // [Хрестоматія] / [упорядкув. Л.Д. Березівська та ін.]. – К.: Науковий світ, 2003. – 418 с. – (Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.)).
2. Кампанелла Т. Город солнца / Т. Кампанелла – М.: Изд-во Ан СССР, 1954. – 235 с.
3. Кершенштейнер Г. Школа будущего – школа труда / Г. Кершенштейнер // [хрестоматія по истории зарубежной педагогики] / [сост. и авт. Вводных статей А.И. Пискунов]. – М.: Просвещение, 1981. – С. 478 – 488.
4. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: [в 2-х т.] / Я.А. Коменский – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.; Т. II – 576 с.
5. Мор Т. Утопия / Т. Мор – М.: Изд-во Ан СССР, 1989. – 300 с.
6. Педагогические идеи Роберта Оуэна. – М.: Посредник, 1940. – 335 с.
7. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения / И.Г. Песталоцци. – М.: АПН РСФСР., 1963. – 218 с.
8. Пискунов А.И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: [для пед. инст.] / А.И. Пискунов. – М.: Просвещение, 1971. – 560 с.
9. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или О воспитании / Ж.Ж. Руссо – М.: Тип С.Селивановского, 1807. – Ч.2. – 369 с.; Ч.3. – 325 с.
10. Сидоренко В. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів / В. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 1. – 76 с.
11. Цируль К.Ю. Ручной труд в общеобразовательной школе / К.Ю. Цируль. – СПб.: Изд. картографического заведения А.Ильина, 1894. – 246 с.

ВОСПИТАНИЕ ТРУДОЛЮБИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В КОНЦЕПЦИЯХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

И. Е. Федь, И. Ю. Фасольняк

В статье осуществлен историко-педагогический экскурс проблемы воспитания трудолюбия у детей младшего школьного возраста в концепциях зарубежных ученых, выявлены основные закономерности и тенденции ее развития. Указаны основные предпосылки возникновения проблемы воспитания трудолюбия у детей в наследии зарубежных ученых, выявлено влияние школ с ручным трудом на дальнейшее развитие этой проблемы.

Ключевые слова: воспитание, зарубежные ученые, труд, трудолюбие, трудовое воспитание.

EDUCATION OF DILIGENCE OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN IN THE CONCEPTS OF FOREIGN SCIENTISTS

I. E. Fed, I. J. Phasol'nyak

The article contains historical excursus pedagogical problems of education of diligence in children of primary school age in the concepts of foreign scientists, revealed the main regularities and tendencies of its development. The main reasons of problems of education of diligence in children of the inheritance of the foreign scientists, the influence of schools where manual work on the further development of this problem.

Keywords: Education, foreign scientists, work, hard work, labor education.

Федь Ирина Євгенівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: ir.e.k@mail.ru

Fed Irina Yevgenievna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Primary Education of SHEE «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine). E-mail: ir.e.k@mail.ru

Фасольняк Ірина Юрївна – здобувач вищої освіти факультету підготовки вчителів початкових класів ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна).

Phasol'nyak Iryna Yuriyivna – Student of the Department of Elementary School Teachers' Training of SHEE «Donbas state pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine).